

Kohanemisvalmidus ja poliitiline turbulents. Ühe väljarändaja kirjade analüüs

Tiiu Jaago

8.02.1921. Asuniku raskem töö on ju mööda ja mõni aasta tagasi ei mõttelnud meie unesgi et veel sinna [Eestisse] tagasi minna. Niisugust hääd elu kui meil praegu ei saa meie sääl tervel elu ajal enam.

24.02.1935. Kui ma – suvel saab juba 2 aastat – viimase kirja teile Gordinost kirjutasin ei leidnud ma ühtegi sõna millega seda katastroofi oleks puudutanud mis Hugo ja Helmi noore aga täiesti õitsva majapidamise ära hävitas ...

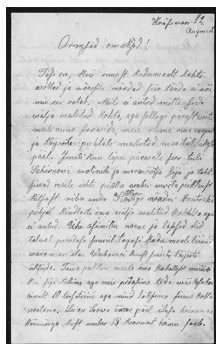
Need 14-aastase vahega Venemaalt kirjutatud sõnumid pärinevad Ann Ripsi (1865–1937) kirjadest kodustele Eestis. On ilmne, kuidas Nõukogude võimu algusaastatel stabiilsena tundunud elu muutus traagiliseks. Aga selle traagilisuse kirjeldamiseks ei leidnud Ann Rips veel sõnu. Ta ei saanud päriselt aru, et neil aastatel oli võim tema ja ta lähikondlaste suhtes vägivaldne, või keeldus ta seda lihtsalt uskumast. Nii ei saanudki tema erinevalt meist rääkida represseerimistest. Kuid tema kirjade kaudu on võimalik arutleda selle üle, kuidas sündmusi nende toimumisajal kogeti ja kuidas kogetut sõnastati.

Artiklis vaatlusele tulevaid Ann Ripsi kirju on säilinud paarkümmend. Need on saadetud ajavahemikus 1912–1935 Vjatka kubermangust Knjazjevo Estoniast, paaril viimasel aastal Jedrovost ning Leningradist.¹ Nii kirja saatja kui ka saajad on sündinud Viljandimaal Vooru vallas Alvre talus. Just see ühendas Ann Ripsi ja tema õdede-

¹ Siin ja edaspidi on kasutatud kirjade kirjutamise aegseid kohanimesid.

vendade lapsepõlve ning toitis nende soovi suhelda ka siis, kui nad olid kodust kaugele rännanud. Ühtlasi hoiti selles talus alal kirjad, millest siin juttu tuleb.² Need olid kuni viimase ajani Ann Ripsi tütrepoja Vambola Rolli (1928–2021) eraarhiivis. Alates 2022. aastast on kirjad (nagu ka Vambola Rolli Knjazevo Estonia küla puudutavad materjalid) aga hoiul Eesti Rahvaluule Arhiivis (EKM ERA EFA, Jaago 43).

Foto 1.
Ann Ripsi kiri
12. augustist 1912.
ERA, EFA, Jaago 43

Kui Ann Rips oma perega 1912. aastal Knjazevo Estoniasse läks, oli nii nende kui ka teiste väljarändajate eesmärk osta talumaad, rajada hooned ja põllud ning olla peremees päriks ostetud maatükil. 1914. aastal alanud sõda otseselt Knjazevo Estoniasse ei jõudnud – Ann Ripsi kirjades kohtab sõjaõudu pigem kartuses oma sugulaste kui uues kodupaigas toimuva pärast.

1920. aastatel muutusid poliitilised sündmused aga üha tajutavamaks. Esmalt oli vaja väljarännanud peredel otsustada, kas minna iseseisva Eesti riigi ja Venemaa rahuläbirääkimistel sõlmitud lepingust lähtudes tagasi Eestisse või jääda Venemaale. Teiseks hakkas väljarändajate laste põlvkond täisealiseks saama ning kõik nad ei soovinud elada metsakülas, eraldatuna muust maailmast. Ilmnesid muudki raskused, mis jäid esialgse ehitamise ja rajamise perioodil olulisemate asjade varju – need puudutasid eestikeelse kultuurikeskkonna ja luterlike traditsioonide kestlikkust. Majanduslikult oli sel ajal siiski võimalik edeneda, nagu kirjadest selgub, kuid 1930. aastatel muutus seegi võimatuks: kollektiviseerimine, natsionaliseerimine, nn kulakute ja usklite inimeste vangistamine tekitasid inimestes ebakindlust tuleviku suhtes.

² Ann Ripsi kirjade alalhoidmisest Alvrel võib lugeda tema tütre Helmi Rolli kirjast Vambola Rollile (28.02.1967). Nagu Alvre talu puhul, on ka üldisemalt peetud just püsiva kodu olemasolu tähtsaks teguriks perearhiivide säilimise juures (Lyons 2013: 56).

1920.–1930. aastatel toimunud kiirete majanduslike ja poliitiliste muutuste taustal on huvitav, et Ann Rips kaldub oma kirjades toimuvat õigustama. See ärgitab terasemalt jälgima tegureid, mis tema seisukohti kujundasid või tema suhtumist põhjustasid. Kas kirjades esitatud seisukohad kõnelevad tema leppimisest olukorraga või hoopis soovist end olukorraga lepitada? Kas tegemist on enesetsensuuri või võimu kartusega? Kas tema otsused tulenevad harjumuspärasest lojaalsusest võimule või siiski maailmavaatelisest samastumisest?

Kuna tegemist on kirjadega, võib näha kirja kui žanri dialoogilist loomust: olgugi et säilinud on vaid Ann Ripsi kirjad Venemaalt, on neis siiski viiteid sellele, mida õed-vennad temalt on küsinud; mille üle nad on vaieldud ning mida nad on rõhutanud ja millest vaikinud. Nii ei väljendu kirjades mitte ainult väljarändaja vaade kodukülas toimuvale, vaid ka tema väiteid kujundanud dialoog üle riigipiiri elavate lähedastega. Tähtis on ka tõik, et Ann Ripsi seisukohad toimuva suhtes asetuvad tema rändelosesse – ta oli teinud valiku, mida ta ei saanud enam tagasi pöörata ja millega ta pidi kohanema.

Ränne üldises ja üksikisiku vaates

Ann Ripsi ja tema pere elama asumine Venemaale on osa 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse väljarändest, mis omakorda asetub Euroopat vallanud migratsioonilainesse (Kulu 1992; Raag 1998; Rosenberg 1998; Lyons 2010). Seda rännet on kirjeldatud vabatahtlikuna, kuna minejate otsus lähtus demograafilistest ja majanduslikest põhjustest (Jürgenson, Kumer-Haukanõmm, Tuisk 2011: 8–9). Ka Ann Ripsi pere soovis osta maad – kuna see kodukohas ei õnnestunud, kasutasid nad riiklikult toetatud võimalust teha seda Venemaal. Infot ja ehk ka inspiratsiooni selleks saadi ajalehtedest. Nimelt vahendas 20. sajandi alguse ajakirjandus väljarände teemat üsna mitmekülgsest, kusjuures esitati ka praktilist teavet: millised mõisad olid müüa, mis seadusi ja kaalutlusi oli mõistlik jälgida; millised olid raha laenamise võimalused jms (Kand 1994: 22–23). Teisalt aitasid otsust vormida Venemaale rännanud tuttavad. Ann Ripsi pere ei läinud samuti päris tundmatusse kohta – neid võttis Knjazzevo Estonias vastu Anne vanema venna Hans Alveri pere (EKM ERA, EFA, Jaago 43: Ann Ripsi kiri 20.07.1912³; RA, ERA.36.2.462, l 2). 19. sajandi teise poole väljarändajad on mineku põhjuste seas rõhutanud sotsiaalset konflikti sakslaste ja eestlaste vahel (Korb 2000: 5–6; Tuisk 2011: 61–62; Jürgenson 2024: 102) ja samale

3 Edaspidi viitan Ann Ripsi kirjadele vaid daatumiga.

konfliktile leiab viiteid ka Ann Ripsi kirjadest (31.12.1926), kuid rände põhjustest kõneldes on juttu ainult tahtmisest olla päriks ostetud talu omanik (10.03.1925). Opteerimisdokumentide hulgast leitavas ankeedis ongi väljarände põhjuse lahtrisse kirjutatud „Maa puudus“ (RA, ERA.36.2.15412, l 2).

Uurimustes on osutatud selle rände seotusele Vene tsaaririigi koloniaalpoliitikaga (Rosenberg 1998: 35; Must 2023: 683–685; vt ka Jürgenson 2025: 291). Mõistagi ei ava ühe inimese kirjad riigi rändepoliitika tuuma, mille järgi „[m]aanäljas talupojad läksid riigi suurte projektidega kaasa“ (Must 2023: 685). Tänapäeva rändeuuringud pööravad tähelepanu migratsiooni käsitlemisele, lähtudes selle üldise ja isikliku tasandi põimumisest (vt nt Jürgenson 2024). Kirjad annavad võimaluse jälgida privaatsfääri kaudu seda, kuidas riiklik poliitika isiklikul tasandil vaadatuna toimus. Veelgi enam, võib ka küsida, mil määral inimese ja riiklike otsuste vahel on ühepoolne ja mil määral vastastikune mõjusuhe.

Uurimistaust

Ann Ripsi kirjade analüüsi teoreetilise tausta moodustab ühelt poolt rahvusvaheliselt käibiv kontseptsioon „uus ajalugu altpoolt“ (*the new history from below*) ning teisalt Eesti folkloristikas välja kujunenud pärimusliku ajaloo uurimissuund.

Martyn Lyonsi järgi järgib „uus ajalugu altpoolt“ kolme põhimõtet. Esmalt vaadeldakse minevikku indiviidi kogemuse keskselt (varasema kollektiivi asemel). Sel otstarbel rakendatakse üksiknäite analüüsi. Teiseks on fookuses indiviidi enda loodud tekstid, ka siis, kui need on vahendatud institutsioonide või muude avalike kanalite kaudu. Kolmandaks käsitletakse üksikisiku tekste kui iseseisvaid allikaid erinevalt varasemast lähenemisviisist, mille järgi üksikisikuga seotud tekstidest moodustus passiivne, kollektiivi iseloomustav teabekogu (Lyons 2010: 59:1–59:5; 2013: 14–18). Lähenemisviis „uus ajalugu altpoolt“ kuulub ajalooteaduste valdkonda, täpsemalt klassikalise ajaloo ja sotsiaalaialoo lõimitud uurimisalasse (olgu selleks siis mikroajalugu, suuline ajalugu vms), mille raames on 20. sajandi kolmekümnendatest aastatest alates üha enam tegeletud avalikkuses vähe märgatud ühiskonnagruppide vaadete väljaselgitamisega.

Folkloristika kui teadusala aga ongi välja kasvanud huvist tegelda vähe märgatud rühmadega. Eialgu tunti huvi madalamate seisuste (nn koolihariduseta rahva), 20. sajandi teisest poolest alates aga üha väiksemate pärimusrühmade vastu. Samas on folkloristik

minevikuvaate uurimises (erinevalt ajaloolisest) küsimuse „Mis juhtus?“ asemel esil lugude esitamise olukorrad ja väljendusviisid.

Sarnaselt ajaloouringutele keskenduti ka folkloristikas pikemat aega anonüümsele kollektiivile ning 20. sajandi lõpul ja tänapäeval koondub uurijate huvi üha enam indiviidile. Kui näiteks Jakob Hurda tekstides on esil „rahva“ mälestused, siis 20. sajandi teisel poolel ja 21. sajandi alguses tekkis suurem huvi ühe jutustaja ja lauliku repertuaari või tema identiteedi ja kogukonnas ilmneva rolli vastu (vt nt Hurt 1989: 9; Oras 2008; Jaago 2019). Kui Hurt pöördus rahvamälestuste kogumise üleskutses „äratatud vaimuga Eestlaste“ poole ja 20. sajandi esimesel poolel keskenduti Hurda kirjasaatjate arvukuse uurimisele, siis tänapäeval on fookus Hurda kirjasaatjate isiklikel motiividel, oskustel ja seesmisel kirjutamisvajadusel (Viidebaum 1934; Hurt 1989: 17; Kikas 2024).

Folkloristika raames loodud pärimusliku ajaloo uurimissuund tugineb ühelt poolt Eesti teadusloos kujunenud allikatele ja uurimispraktikale, teisalt aga rahvusvahelisele koostööle ingliskeelse suulise ajaloo (*oral history*) ja soome mäluteadmuse (*muistitietutkimus*) uurijatega (Jaago 2014). 1990. aastatest alates iseloomustab suulise ja pärimusliku ajaloo uurimist huvi elulugude käsitlemise vastu (Jaago 2018: 9–13). Paralleelselt uue tekstiliigi (kirjalikud eluloojutustused) kasutuselevõtuga võib näha, kuidas üha enam kerkis huvivälja indiviidi vaade toimunule. Näiteks Eesti asundustest pärit materjalile tuginedes jälgib Anu Korb individuaalsete elulooliste kogemuste rolli, et leida vastused folkloristi küsimustele, mis lähtuvad klassikalise rahvaluuleteaduse arusaamadest (Korb 2018: 58).

Indiviidikesksus folkloristikas suunab uurijaid nägema anonüümse inimrühma asemel küll üksikisikut, aga tähelepanu püsib siiski tema rollil, mitte isikul tervikuna. Siinses artiklis käsitlen samuti ühe inimese kirju ja neis avanevaid seisukohti. Ann Ripsi vaated ei laiene aga teiste eesti asunike arusaamadele, oluline on tema enda eripärane kogemus. Huvikeskmes on Ripsi kogemuse väljendusviis kirjas ja tegurid, mis just sellise kogemuse vormisid. Nii on Ann Rips siin artiklis jälgitav oma rolli kaudu kui kirjade autor, kirjutaja.

Migratsioonilugude uurimises kerkib esile identiteediteema (Korb 2000: 5; Jürgenson 2024: 96–97). Ka väljarändajate kirjades on tähele pandud, et muutunud olukorra tõttu tegeldakse neis uue identiteedi loomisega, täpsemalt oma mitmikidentiteedi mõtestamisega (Lyons 2013: 12, 17–18, 210–215). Ann Ripsi vaadete vastuolulisus (rahvuslik tunne, Eesti-igatsus *versus* Nõukogude võimu kiitus) on tõlgendatav tema mitmikidentiteediga. Erinevalt tagasivaatelistest aruteludest kajastavad kirjad ja päevikud sündmusi, olukordi ja tundeid nii, nagu need avanevad kirjutajale toimumise hetkel (vrd Stanley 2004:

202–203, 223). Võib eeldada, et identiteediga seotud teemad avanevad kirjades haralisemalt kui kogemuslugudes, mis on tagasivaatavad ja kokkuvõtavad. Siin artiklis on tähelepanu all Ann Ripsi suhtumine poliitilistesse muutustesse. Ta ei kõnele siin otsesõnu tajutud identiteedi muutumisest, kuid samas on näha piir kahe Eesti vahel: see, mida ta tundis enne migratsiooni, ja see, millisena ta seda kujutles Venemaal elades. Samas seob Ann Ripsi eluperioode tervikuks tema loomumane seaduskuulekus ja religioossus.

Kontseptsiooni „uus ajalugu altpoolt“ ja pärimusliku aja-loo uurimisviisi rakendamine asetab Ann Ripsi kirjad ühelt poolt ajalooliste sündmuste ja olukordade väljale (demograafiline situatsioon, väljaränne, elu asunikuna), teiselt poolt aga tõstab esile individuaalse kogemuse neis ajaloolistes tingimustes (alustades otsustest, lõpetades üldisema kultuurilise taustaga, mis on kirjutajat ja tema suhteid lähedastega kujundanud). Kirjad esitavad muutusi aasta-aastalt, teadmata tulevikku – nii pakuvad need võimaluse jälgida ühiskonnas toimuva mõju inimese elule ja tõekspidamistele.

Allikad ja nende üldisem kontekst

Ann Ripsi kirju võib vaadelda kui osa 20. sajandi alguses Euroopas esile kerkinud kirjutamistavast ja -vajadusest, mille kutsus esile massiline väljaränne Euroopast Ameerikasse (või Eestist Venemaa idapoolsetesse kubermangudesse) ning Esimene maailmasõda (vt nt Rahi ja Jõgisuu 1998; Lyons 2010; 2013; Esse 2015; Kalkun 2015; Tannberg 2015). Need lahutasid lähedased nii territoriaalselt kui ka kogemuse poolest ja kiri oli ühtlasi võimalus seda barjääri ületada. Ann Ripsi kirjad on pikad ja väljendavad nii argielu puudutavaid tööku kui ka tema tundeid ja mõtisklusi. Kuigi ta kasutab suhteliselt vähe kirjavahemärke, on tema tekst hästi jälgitav – tal on rikas sõnavara ja väljendusrikas keel. Teadete kõrval pakkusid need kirjad ka vaimu- ja tundeturgutust. Kõik see osutab Ann Ripsi päris heale läbisaamisele kirjakultuuriga. Oma roll on siin kindlasti kasvuperel: ajalehti ja raamatuid lugesid meelsasti nii tema isa kui ka ema (EKM, EKLA.191.m3:12, l 7). Ann ise oli lõpetanud kihelkonnakooli (RA, ERA.36.2.15412, l 2), mis ei olnudki talulaste seas nii tavaline. 19. sajandi keskel oli Lõuna-Eestis 18 kihelkonnakooli, ent need olid mõeldud peamiselt poeglastele. Tütarlapsi hakati neisse koolidesse vastu võtma 1850. aastatel, kusjuures tema kodukihelkonda Tarvastusse rajati tütarlaste kihelkonnakool 1875. aastal (Andresen 1985: 128–130), mil Ann oli kümneaastane.

Ann Ripsi kirju aitavad mõista lisamaterjalid: ajaloo- ja rändeuuringused, Rahvusarhiivist leitavad originaaldokumendid (nt opteerimise või suguvõsa ajaloo kohta). Tema lapselapse Vambola Rolli arhiiv hõlmas kirjadele lisaks suguvõsa uuringuid, fotosid, amatöörfilmilõike jms. Tähelepanuväärne on Vambola Rolli kolmekümneaastase sihipärase töö tulemusena kogutud andmestik Knjazevo Estoniast, ühest eesti asunike külast ja selle elanikest (EKM ERA EFA, Jaago 43).

Foto 2.
Knjazevo
Estonia
külanõored
1920. aastatel.
ERA, DF 39386

Suguvõsakroonikaga seotud materjalid, mõned Knjazevo Estoniasse puutuvad lahtised märkmed, Vambola Rolli ja tema ema Helmi Rolli kirjavahetus 1960.–1970. aastatest ning tädi Emilie Rolli mälestused on minu valdustes (Alver; Roll, Emilie 1959; Roll, Vambola 1988; d-ta).

Vambola Rolli arhiivimaterjalide mitmetahulisus pakub fakte Ann Ripsi kirjade mõistmiseks. Ühelt poolt sain sealt täpsemaid andmeid selle kohta, kus ta elas ja kellega suhtles. Muidugi oli mul lisaks Ann Ripsi kirju tõlgendades teada ka see, mis sai tema lastest ja lastelastest ning õdedest ja vendadest pärast kirjavahetust.

Foto 3.
Ripside ja Rollide pere
Knjazevo Estonias
1926. aastal.
Ann Rips on esimeses
reas paremalt teine.
ERA, DF 48106

Ann Ripsi kirjad ja Vambola Rolli uurimus Knjazevo Estonia elanikest pakub migratsiooniloo uurimise seisukohast eriti huvi kahel põhjusel. Esmalt on rände ja asunduse algusaja kirjad haruldased. Teiseks rajati Knjazevo Estonia suhteliselt hilja, 20. sajandi alguses, ja juba 1930. aastatel hävis see küla Nõukogude majanduspoliitika edenedes. Nii piirdub küla ajalugu vaevu paari põlvkonna inimeste looga ja sellisena ei ole see uurijate huvivälja jõudnud. Vähesed trükis avaldatud märkmed pärinevad August Nigolilt (1918). Saame teada, et 1907. aastal maaostjate asutatud Knjazevo Estonia asus umbes 69 km Glazovi linnast põhja pool, maa on keskmise headusega ja seal elas tollal 22 perekonda (Nigol 1918: 38). Käsikirjalistest märkmetest on olemas Ann Ripsi venna Hans Alveri (1861–1914) kirjeldus Knjazevo Estoniast enne 1914. aastat (EKLA.235.M.33:2). See on vastus Samuel Sommeri küsitlusele „Eesti asunduste kirjeldamise kawa“ 1909. aastast (EKLA.B 3485). Hans Alveri kirjelduste järgi oli küla rajatud paksu metsa, ent ülevaate kirjutamise ajaks olid elanikud suutnud ehitada vajalikud hooned. Kuna küla jäi kahe jõe vahele, oli metsast välja raiutud heinamaa juba paari aastaga ohtralt heina kasvatanud. Tegemist oli äsja rajatud asunduskülaga, nii et seal ei olnud kooli ja lapsed käisid 10 versta kaugusel vene külakoolis. Veel polnud ka seltse, nii et vaimuelu oli „uinunud“, nagu kinnitas Alver. Ilmselt ei virgunud haridustegevus ka sõja-aastatel, sest 1917. aasta Postimehest võib lugeda, et läbi suurte raskuste asutati tol aastal Knjazevo Estonias raamatukogu. Aasta alguses Peeter Rolli (Vambola Rolli vanaisa) asutatud laulukoor jäi aga väheste osavõtjate tõttu kiratsema, kuna noored leidsid endale teenistust kaartide panemise ja muu ennustamisega „ebausklikkude venelaste seas“ (Wene riigist 1917: 4).⁴ Vambola Rolli koostatud käsikirjalises uurimuses on andmeid 1920.–1930. aastatel Knjazevo Estonia külas elanud 46 perest: juurde oli tulnud nii eestlasi teistest asunike küladest kui ka muust rahvusest kirju saatusega inimesi. Iga pere jaoks on tal eraldi lehekülg, kus kirjas andmed igaihe kohta ning lisaks ka märke, millal ja kust Eesti või Venemaa muudelt aladelt see pere Knjazevo Estoniasse tuli (EKM ERA, EFA, Jaago 43).

⁴ Ilmselt on ajalehes avaldatud ülevaate autor August Nigol, kes käis 1917. aasta suvel Knjazevo Estonias, nagu võib lugeda Ann Ripsi kirjast 29.10.1917.

Ann Rips ja asunikuelu esimene aastakümme

Ann Rips sündis Tarvastu kihelkonnas Vooru mõisa Alvre talus 1865. aastal (RA, EAA.1288.1.258, l 60; EKM ERA, EFA, Jaago 43, Aliide Ripsi kiri 15.12.1937). Ta oli oma vanemate Mats ja Liis Alveri neljas laps. Kokku oli peres 12 last, kellest üheksa kasvas täisealiseks. Ann abiellus 1898. aastal Hans Ripsiga. 14 aastat hiljem, 1912. aastal siirdusidki nad oma kolme lapsega Venemaale Vjatka kubermangu Knjazevo Estonia külla.

Esimeses kirjas 20. juulist 1912. aastal annab ta üksik-asjalikult teada, kuidas teekond Vjatka kubermangu kulges. Ent kirjeldus kätkeb ka koduigatsust ja kohanemist, mis tähendab ennekõike looduse omaksvõtmist (vrd Jürgenson 2025: 296). Siin on lõik sellest kirjast:

Ma olin kõik see tee ja ka öö koguni rahulik ja julge, sest minu saatjad olid vennale [Hans Alver, kes oli Knjazevo Estoniasse tulnud kolm aastat varem] tuttavad mõistlikud mehed. Kui aga vankris olime ja jälle edasi läksime läks hulk aega mööda enne kui pisaratest jagu sain! – Käed palvele kokku pannes võtsin aga viimaks kõik kurvastuse ja haleduse ja vaatasin rõõmsa ja rahulise meelega tõusvad päikest – oli pühapäeva hommik. Tee Glasovist läheb suurte kõveruste ja käänakutega ühest kõrgendikust üles tõisest alla aga ühtlasi ikka kõrgemale. 15 versta Knäzevost eemal oli ühe kõrge koha päält imelik ilus vaade üle metsade nii kaugele kui silm nägi ei olnud muud näha kui mets. (20.07.1912)

Hans Ripsil õnnestus osta juba toimiv majapidamine jõe kaldal, mis oli ka andnud talule nime – Kalda. Pere oli sellega rahul. Nende maatükk oli juba elamiskõlblik: seal olid hooned, haritud põllumaa, karja- ja heinamaa. Ja lastel oli jõe ääres lõbus. Esimene maailmasõda otseselt Ann Ripsi koduküla ja peret ei puudutanud, tõsi, venna perest läksid vanemad pojad sõtta (1.03.1915; 1.11.1915). Kuigi tema kodus oli kõik turvaline, muretses Ann oma Eesti sugulaste pärast: neid puudutas ju lahingutegevus otseselt (1.11.1915; 29.10.1917). Sõjateated ja metsakülas elamise üksluisus rõhusid meelt (1.03.1917). 1915. aasta kevadel aga sai ta vapustuse osaliseks – abikaasa Hans Rips suri järsku kõigest 51-aastasena. Hans Rips oli esimene lahkunu külas ja see tekitas palju praktilisi probleeme (Eesti külas ei olnud surnuaeda ega ka võimude luba seda rajada) ning ka usulisi takistusi. Nimelt puudus Eesti külas vaimulik, ent religioosne Ann ei tundnud ega pidanud ilmalikku matust võimalikuks. Matusetalituse aitas läbi viia kohalik jutlustaja Peeter Roll (30.04.1915; 1.11.1915), kelle pojast sai üheksa aastat hiljem Anne väimees.

Foto 4.
Vambola Rolli vanaisa
Peeter Rolli kodu
Knjazevo Estonias
1920.–1930. aastatel.
ERA, DF 39376

Hoolimata pöördelistest muutustest ühiskonnas tundis Ann Rips end revolutsiooni- ja kodusõja-aastatel oma kodutalus turvaliselt. Oma kannatlikkuses ja töökuses tuli ta toime ka vastutusega, mis mehe surma järel suurenes. Seega võib Ann Ripsi edasisi sündmuste tõlgendusi mõista ühelt poolt kui kohanemist talueluks sobiva keskkonnaga ja teisalt oskusega üksi hakkama saada. Need tegurid võimendasid tema vastupidavust, toimetulekusuutlikkust. Ta ei kurda kirjades argieluraskuste, tervise ega ka muu üle.

Poliitilised muutused ja kohanemine võimuga: asunikuelu 1920.–1930. aastatel

Äsja iseseisvunud Eesti riigi ja Nõukogude Venemaa vahel 1920. aastal sõlmitud rahulepingu järel oli Venemaal elavatel eestlastel võimalik Eestisse tagasi pöörduda. Sel ajal elas Venemaal umbes 200 000 eestlast, kellest tuli tagasi 37 578 (Kulu 1992: 21–22). Ann Rips esitas 15. augustil 1920. aastal avalduse Eesti kodakondsus saamiseks ning taotles võimalust pöörduda tagasi sünnipaika (RA, ERA.32.2.15412). Kuigi tema taotlus rahuldati, ei tulnud ta siiski tagasi Eestisse. Mis teda takistas ja kuidas ta Venemaale jäämisega leppis? Tagamaadest saab aimu kolmest kirjast.

1921. aasta 8. veebruaril saadetud kirjas avaldab Ann, et tal on kindel plaani Eestisse tulla, kuid mitte enne suve. Argitoimetuste ja ilmastikuolude kirjelduste seas on arutlusi ka poliitilistest oludest. Ta tajub raskusi seoses Eestisse tagasi tulemisega. Asunike karmim aeg on möödas, nende elu Knjazevo Estonias on majanduslikult stabiilne ning Ann eeldab, et sellist „hääd elu kui meil praegu“ Eestis kindlasti ei tuleks. Samas kimbutasid kohalikke elanikke sõjajärgne puudus enam-vähem kõigest ja olemasolevate kaupade ülemäära kõrged hinnad. Ann oli selles olukorras siiski seaduskuulekas. Ta kõneleb ettevõtlikest

meestest, kes reeglitest mööda hiilides soola kokku ostsid ja sellega võimudele vahele jäid. Karistus kulus Anne meelest neile ära, sest „millas saab siis „Kommuna“ maksma pandud kui inimesed hädaga veel iseenesele midagi muretseda tahavad, valitsus muretsseb isegi iga ühele kõike küllalt“ (8.02.2021). Anne moraalses hoiakus kohtub siin ühelt poolt tema arusaam karistusest kui reeglite rikkumise vältimatust tagajärjest ning teiselt poolt ajajärgule omane seadussegadus. Ann on lojaalne võimule, kuid see ei lähtu mitte niivõrd Nõukogude korra tunnustamisest, kuivõrd oma kasvukeskkonnas omandatud hoiakutest. Võimalik, et stabiilsest ajajärgust kaasa võetud tõesed üldiste elamisreeglite kohta kandusid üle ka ebastabiilsesse perioodi.

Kirjadest ilmneb, et 1920.–1921. aastal oli kaalukauss Eestisse tuleku kasuks. Aga asi ei piirdu ainult tahtmise, avalduse ja Eesti Vabariigilt saadud loaga – sellest annab aimu Anne kirjeldus protsessist:

Seni kui meie juures kõik nii ilusasti ja ruttusti edasi läheb nagu vanker mäest alla veereb seni mõtleme meie ka siit ära veeremise pääle [...] tuleb aga selle mäest veereva vankrile mõni takistus ette siis takistab see ka meie ära minemist. (8.02.1921)

Nendest takistustest ta täpsemalt ei kirjuta.

Teine kiri, milles ta selgitab Eestisse tagasipöördumisega seotud asjaolusid, pärineb 1924. aasta lõpust, mil oli kindel, et ta jääb Venemaale. Põhjused olid peamiselt majanduslikud. Ühelt poolt selgub, et riik ei kompenseeri panka jäänud raha, ja lisaks kartis Ann, et nii pikka teekonda ette võttes kaotab ta sellegi varanatukese, mis tal alles oli. Ta pöörab ka pilgu tulevikku: sõjajärgne viletsus oli taandunud, maksud jõudis ta ära maksta, eelmisel aastal sai ta järelmaksuga osta hobuse, paar aastat varem mesilaspere. Elu on olnud pinev, teeb ta vahekokkuvõtte, aga nüüd tundub, et raskused on möödas: „... pane kaks kätt kokku ja täna Jumalat“ (5.11.1924). Kui vaadata fotosid, siis tõesti näib, et eestlaste elujärg oli 1920. aastate teisel poolel tõusuteel.

Kolmas kiri, milles Ann Rips avab Eestisse tagasitulemisest loobumise põhjused, pärineb 1926. aasta 31. detsembrist ja on adresseeritud vend Juhanile. Siingi kirjas selgitab Ann, et neil oli suhteliselt hea elujärg, mis ei lubanud kõike sennapaika jätta. (31.12.1926) Kuid ratsionaalse selgituse kõrval kirjeldab ta tõrkeid, mis seostuvad 1921. aasta kirjas kõneldud vankri veeremisega kord mäest alla, kord üles. Ilmneb, et ta ise ei osanud vene keelt, mis tegi võimatuks asjaajamise ametnikega. Nii saatis ta tütre raudteeametnikelt küsima, kas saab vagunit rentida. Nood tegidki neiule selgeks: kui neil ei ole meessoost eestkostjat ja asjaajajat, siis ilmselt nende vagun Eestimaale ei jõua. Keegi lihtsalt ei hoolitse selle eest, et vagun õige veduri külge haakida. Nii et kogu asjaajamine osutus liiga keeruliseks ja usk teekonna

õnnestumisse kadus. Ühtlasi väljendab ta kirjas Juhanile oma tohutut koduigatsust:

Siis tegime otsuse paigale jääda ja äraminemisest millalgi enam mõeldagi. Kui sellel sõnal tõsidust on et süda verd nuttab siis nuttis minu süda verd [...] selle otsuse järele ma tahtsin päris rumalaks jääda. Kõndisin pool suve aega vanades lagunenud riide räbalates [...] hoitsin katkenud nāraka ümber pea – lapsed pahandasid – ma ütlesin: ma leinan oma isamaad ja see Venemaa ei ole seda väärt et ennast siin paremini riidesse panna [---]. Aastat on mööda läinud aga leina valu ei vaiki ei kustu ega kao minu südamest [...] ta äratab mind sagedaste öösel unest ja siis nuttan ma nagu võõrutatud laps ema rinna järele nõnda et padi palavatest pisaratest märg [...] igat kirja sinna saadan pisaratega igat säält tulevad tervitan pisaratega ja see saab niiviisi edasi kestma kuni süda kord külmaks jääb ja enam ei tuksu. (31.12.1926)

Juhan avaldab „hoiatusena väljarändamise eest“ katke sellest kirjast kui „õe kauni hinge ahastuse“ oma „Alwerite suguvõsa kroonikas“ (Alver 1939: 11–12). Kuidas Ann koduigatsusega toime tuli? Ann mainib, et selles olukorras aitas teda usk.

Pöördepunkt Anne (ja teiste asunike) elus on nähtav tema 1924. aastal saadetud kirjas: kohalikud inimesed olid mõistnud, et tsaariaeg (sh ka tsaariaegne raha) ei tule enam kunagi tagasi. Eestisse tagasipöördumise luhtumine näis tugevdavat tulevikku vaatamist, kantud lootusest parema aja saabumisest. Ilmselt mõjus Annele julgustavalt ka tütar Helmi abiellumine 1924. aasta sügisel kohaliku mehe Hugo Rolliga. Annele meeldis Rollide pere, eriti nende musikaalsus – muusika pakkus mõistlikku meelelahutust mitte ainult oma külas, vaid Rollide loodud külaorkestrit kutsuti mängima ka ümbruskonna vene küladesse (5.11.1924; 10.03.1925).

Foto 5.
Knjazevo Estonia
külaorkester. Ees viiuliga
Hugo Roll, tema taga
lauluraamatuga Peeter Roll,
Peetrist paremal Linda Roll
viiuliga, Aliide Rips kandlega,
tema taga Emilie Roll,
teises reas vasakult esimene
Richard Roll, viies
Helmi Roll (?),
1926 (?).
ERA, Foto 20061

1925. aastal ilmneb aga taas kahetsus – mis oli küll tema mehe mõttes, et oma lapsed siia metsarägastikku tõi, nagu Ann ahastab (10.03.1925). Ta on aru saanud, et soov olla oma väljaostetud talu peremees on muutunud mõttetuks – nüüd maksavad kõik samasuguseid makse riigile, olgu tal talu päriseks või võlgu ostetud. Samuti selgub, et tema noorem tütar ei taha tegelda talupidamisega, vaid soovib hoopis minna Leningradi elektrotehnikat õppima. Teise põlvkonna asunikel pole sageli huvi elada muust maailmast isoleerituna oma külas. Kuid hoolimata tagasilöökidest külas ja kodus, kiidab Ann Rips riigivõimu:

Paremat ja õiglasemat valitsust ei saagi enam olemas olla kui nõukogude valitsus kui tal aga võimalik oleks ennast omas täiejõulises iluduses maksma panna. (10.03.1925)

Nagu ülal juba mainitud, näib, et Ann oli äärmiselt kohanemisvõimeline, töökas ja tugev. Ta ei kurda oma saatuse üle, sest „mis on sest kasu, kui kaeban, kellel on minu saatuse juures süüd“ (10.03.1925). Ta saab argitegemistega hakkama ja ühtlasi leiab ta selles pidevas muutumises tuge pakkuva pideme, ositi loodusest, suurel määral aga usust. Samal ajal tajub Ann Rips siiski võimu survet, mis võib tema vaba suhtlust üle piiri takistada. Endale omaselt kõneleb ta sellest piltlikult. Ta hoiatab: võimalik, et kirjade saamine ja saatmine enam ei õnnestugi, sest „siin on hirmsad tormid mässanud ja need kuulutavad ette, et 1927. aasta veel suuremaid torme toob“ (1.01.1927).

1930. aastate alguses muutub suurel määral Nõukogude majanduspoliitika. Ann Rips kiidab esialgu endiselt Nõukogude võimu eesmärke. Seda saab võtta kui tema vajadust kohaneda hetkeolukorraga ja ühtlasi sobitada oma hoiakuid oma migratsioonilooga. Ta jääb truuks minevikus tehtud valikule elada Venemaal sellest hoolimata, et tema suhtumine väljarände otsusesse on kahetine. Siunas ta ju oma venda ja meest, „kahte hauas olevat Hansu“, mis oli neil mõttes, kui nad oma lapsed siia metsa tõid. (10.3.1925)

Muutused mõjutavad aga üha lähemalt ka tema pereliikmete elu Venemaal. Noorem tütar elab Leningradis ja on ilmne, et ta omaks võtnud Nõukogude mentaliteedi, mis erineb Anne pere arusaamadest. (30.03.1930; 25.06.1933) Vanema tütre Helmi pere valmistas Annele küll rõõmu: Helmi ja tema mees Hugo Roll rajasid 1930. aastate alguses talu Knjazevo Estonia lähedal asuvasse Vassiljevskisse. (4.09.1929; 20.22.1930) Neil oli kaks poega ja töö oma majapidamises hakkas vilja kandma. 1933. aasta veebruaris Helmi mees aga arreteeriti, millega kaasnes ka vara konfiskeerimine (Roll d-ta).

1930. aasta sügisel kirjutas Ann õdedele, et temast „enam töötegijat ei ole“ ja tema „tervis [on] päris otsas“ (20.22.1930). Mõne aasta pärast lahkus ta Knjazevo Estoniast ja asus elama noorema tütre

juurde esialgu Jedrovsse, seejärel Leningradi. Taas suutis ta minna kodust kahju tundmata, avatuna uuele eluetapile – ta on rahul ja muretu, nagu ta õdedele oma kirjas väidab. (9.10.1934) Järjekordselt tuleb ilmsiks Ann Ripsi kohanemisvõime. Ent see on pigem kohanemine uue eluetapi kui poliitilise turbulentsiga.

Tulevikulootus, murdumine, kohanemine: poliitilised hoiakud Ann Ripsi kirjades

Kirjast Juhanile 1926. aasta viimasel päeval ilmneb, et õde-venda arutlevad muu hulgas ka poliitika üle. Ann tänab Juhanit, et ta selgitas Eesti Vabariigi olusid pikemalt. Ann tõdeb: „... nagu näha toovad enamlaste lehed meile valetateid mõisate tagastamisest sakslastele“ (31.12.1926). Siiski on märkimisväärne, et kõigele vaatamata tunnustab Ann Rips oma kirjades nõukogude võimu. Kõnekas on kiri õdedele 30. märtsist 1930. Ilmneb, et ta kutsus oma kaht õde enda juurde Knjazovo Estoniasse. Kõige enam vajas ta lähedaste seltsi. Üks õde oli Annest 11 aastat noorem 54-aastane lasteta lesk Aliide, teine aga 20 aastat noorem 45-aastane tööjõus ja tegus kooliõpetaja Roos (Rosalie), kellel oma peret ei olnudki. Kumbki ei võta vanema õe kutset vastu. Ann viitab kirjas, et Aliide kardab Nõukogude riigi poliitikat, ja Roos avaldatud mõttele, et ehk tahab Anne pere ise kollektiviseerimise eest ära tulla. Aliidele on Ann vastanud, et tema kardab hoopis „teie riigi poliitikat“, ja Roosile, me „olemegi juba kollektiivis“. Teie (Eesti) – meie (Nõukogude Venemaa) eristamisele järgneb kollektiviseerimise positiivsete tulemuste selgitus. Külas on loodud vastastikuse abistamise ühisus, kus tööloomad ja -masinad on ühised, kodune majapidamine jääb aga igapähele alles. Tema talitab kodus üksi (tütred on oma elu peal, poeg „on mobiliseeritud“ metsatöödele), tal on kolm lehma, mullikas, kaks vasikat, neli tallega lammast ja kaheksa kana. Ühelt poolt on ta õdede keeldumise pärast nukker (ta ei looda enam, et ta nendega veel kunagi kohtub), teisalt solvunud-tige ja sajatab: „... ma ei usu, et eesti riigikene kolm aastatgi veel kehtaks“ (30.03.1930).

Kuidas mõista Ann Ripsi poolehoidu Nõukogude võimule ja samas skeptilist suhtumist Eesti riigi tulevikku 1930. aastal? Ühelt poolt ilmneb siin Anne moraalne hoiak olla seaduskuulekas. Teisalt, poliitiliste seisukohtade lahknevus Eestis elavate sugulastega võrreldes (*meil siin – teil seal*) osutab erinevatele kogemustele. Kuna Ann Ripsi argielust võrsunud kogemused lähtuvad tema ümberasumisotsusest, võib tema poliitilisi seisukohti mõista ka kui osa tema migratsiooniloost. Positiivse pilguga tulevikku vaatav hoiak kuulub

lahutamatult selle juurde. Kuid oluline on ka tõik, et poliitilised vaated kirjas on põimitud igatsusega lähedaste järele, solvumisega, et õed ei võtnud vastu tema kutset elukohta vahetada.

Lüüa- ja hakkamasaamise tunnete segus aitab Ann Ripsil oma mõtteid korrastada usk Jumalasse. Ja siit leiab ta taas õigustuse Nõukogude majanduspoliitika ideoloogilisele tahule. Ta meenutab noorpõlves Eestis loetud ettekuulutusraamatut, kus oli juttu olemasoleva korra lähenevast lõpust. Selle ettekuulutuse kohaselt tuleb aeg, mil „kõik rikkad ja suursugused peavad hukka ja otsa saama“. Nõukogude majanduspoliitikas näebki ta selle ettekuulutuse jõustumist: kõigil, kes on vähegi rikkust kogunud, on nüüd lõpp käes. (30.03.1930)

Selles 1930. aasta märtsis saadetud kirjas ei maini Ann Rips juba alanud riigistamist ja inimeste vangistamist. Kuid Alvrel teatakse sellest siiski. Nimelt on sama aasta märtsist alles kiri Ann Ripsi tütrelt Helmilt, kes näeb elu Eestis rahulikuna, samas kui „meie elame praegu (nagu teate) suurt elu ümberkorraldust“ (EKM ERA, EFA, Jaago 43: Helmi Rolli kiri, 24.03.1930). Kirjast nähtub, et üksteise eluga oldi kursis. Ka Helmi kõneleb kollektiviseerimisest, kuid samas ka inimeste hirmust majapidamise likvideerimise ees. Ühtlasi kõneleb ta paarist perekonnast, kellelt Knjazevo Estonias on talu riigistatud põhjendusega, et nad on kulakud. Helmi vaidlustab selle: kõik tööd tehti taludes ju ise, sinna jäeti nii enda kui ka laste tervis. Ja nüüd, peale isiklike asjade viidi kogu vara kaugematesse vene küladesse. Kui Ann lihtsalt mainis, et tööloomad on ühised, siis Helmi avas selle teema laiemalt: hobused võeti ära, aga neid ei säästetud. „Las käia, kulaku hobune,“ sõnastab ta ebaõiglust tundes kohalike võimuinimeste mentaliteedi. Helmi pere ei ole veel otseselt sellega kokku puutunud – nende majapidamine oli omaette, eraldi teistest. Samas arreteeriti tema äi Peeter Roll koos paari teise külamehega usutegevuse pärast. Helmi selgitab, et Peetri kodus peeti mõni aasta tagasi veel jutlusi ja et siis oli kirik veel lahti ning usulised toimingud olid lubatud. Ühtlasi ristas Peeter Roll lapsi, laulatas noorpaare ja mattis surnuid. 1930. aasta märtsis oli ta kõige selle eest juba kuu aega vangis olnud ja oli oht, et ta saadetakse kolmeks aastaks asumisele. Erinevalt Anne tuleviku suhtes lootusrikkast kirjast avab Helmi üsna otsesõnu argipäeva. Tema kirjast nähtub, et ümberkorraldused tõid kaasa hirmu, vangistused ja hävingu.

1930. aasta suvel saadetud kirjas palub Helmi tädisid, et hoolimata nende huvist poliitilise elu vastu ei esitaks nad siiski küsimusi, sest poliitika „on siin keelatud kaup“ (25.06.1930). Küsimusele Peeter Rolli ja teiste vangistatute saatuse kohta Helmi siiski vastab: Peeter sai pärast kümnenädalast vangistust vabaks. Tema eluloost on

teada, et pärast vabastamist ta oma koju tagasi elama minna ei saanud (Roll, Emilie 1959). Samas kirjas mainib Helmi, et teised mehed mõisteti vahi all tööle, nii et vangistus jäi kestma.

Ann Ripsi kirjast sama aasta sügisel selgub, et õde Roosi peab riiklikku poliitikat Venemaal usuvaenulikuks. Anne vastus on jätkuvalt sõjakas: „siin“ ollakse usukommete vastu, ent Jeesuse õpetus armastada ligimest on Anne järgi ka kommunistlik õpetus. Just Nõukogude valitsus ja kommunistid püüavad tasandada orud, mättad ja mäed, mis eraldavad inimesi seisuslikult ja varanduslikult – piltlikustab Ann oma vaadet kristliku ja kommunistliku ideoloogia omavahelisest sobivusest. (20.11.1930) Kuid samas ta selgitab, et selle tõdemuseni jõudis ta mõnda aega kestnud arutluste käigus. Nimelt ootas ka tema varem „kommunistidele kui Jumala salgajatele nuhtlust“, ent ajapikku mõistis ta, et tuhandeaastane rahuriik saab sündida läbi võitluse ja et silmakirjatsejaid on ka kirikutegelaste hulgas (20.11.1930). Tõepoolest, kui vaadelda kirju pikemas perspektiivis, siis läheb Ann 1930. aastal vastuollu oma varasemate hoiakutega religiooni suhtes. 1915. aastal, kui suri tema mees, vajas ta religioosseid toiminguid, et süda lahkunu pärast rahu saaks (30.04.1915). Ta väljendab märkimisväärset rõõmu ja rahulolu sellest, kuidas nende külla tuli õpetaja Nigol, kes kõneles noortega ja õnnistas ka surnuaia (20.10.1917). Tütre abiellumise puhul on ta taas tänulik, et külas leidis mees, kes suutis toimingu ristiusu tavade järgi läbi viia (5.11.1924). Uute tuulte pöörises ta justkui loobub neist kommetega seotud vajadustest lootuses, et just tegutsejate ideeline eesmärk (lähtugu see siis kommunistlikust või kristlikust maailmavaatest) korvab argipäevased raskused. Ka tema vaade varanduslikule ebavõrdsusele ei ole alati üheselt selge. Ühelt poolt elab ta ise kindlasti kasinalt – pidi ta ju majapidamisega hakkama saama üsna üksi ja esialgu kolme alaealise lapsega. Samas on ta väga rõõmus, et vanema tütre elujärg pärast abiellumist paranes ja 1930. aasta lõpul sai ta juba teatada, et tütre pere elab nüüd uues nende enda ehitatud majas (31.12.1926; 30.11.1930).

Foto 6.
Vambola Rolli isa
Hugo Rolli ehitatud
kodu Vassiljevskis
Soova jõe kaldal
1930. aastatel.
ERA, DF 39382

Kirjade põhjal võib näha, kuidas Ann Rips tegeleb pidevalt muutuste mõtestamisega. Tema otsused kujunevadki jätkuvas aru-
pidamises iseendaga, mille käigus ta proovib lepitada argielus kogetavat
oma üldise maailmavaate ja tõekspidamistega. See läbirääkimine oma
kogemuste ja veendumuste vahel on keeruline Anne jaoks, nagu ilmneb
1933. aasta sündmuste kirjeldustest. Nagu mainitud, arreteeriti tema
väimees aasta alguses ja selles majas, mille üle Ann rõõmustas, ei
elanud tema tütre pere enam kunagi (vangistusega kaasnes ju ka kogu
vara konfiskeerimine). Kuidas see muutis Anne seisukohti ja kuidas
ta seda kirjades kajastab? Tuleb tõdeda, et poliitilist ärevust tema
kirjades on, kuid muutusest tütre pere elus kirjutab ta alles paari aasta
möödudes.

Mõni kuu pärast väimehe arreteerimist saadetud kirjas
toonitab ta, et „ärge midagi küsige, ma kirjutan ise, mis tarvis“
(25.06.1933). Poliitiline surve on tugevnenud, aga nagu öeldud, ei maini
ta sõnagagi väimehe vangistamist. Küll aga hoiatab ta koduseid: ärgu
nad midagi suurt majapidamise edendamiseks ette võtku. Ta on nimelt
teada saanud suurtest ehitustöödest Alvre talus, mida korraldab tema
talupidajast noorem vend Martin ning mida on rahaliselt toetanud
õde Roos. Ann leiab, et praegusel ajal ehitamine on rumal, lausa
ettenägematu tegu. Sellise hoiatuse tagamaa on aimatav – see on tema
elukogemus Nõukogude Venemaal, kus vara riigistamine jõudis ka tema
lähikonda.

Poolteist aastat hiljem, eemal Knjazevo Estoniast ning
vaba talutöödest, suutis Ann Rips kirjutada ka väimees Hugo Rolli
vangistamisest ja Helmi raskustest sellega seoses. Ent ta kõneles sellest
kaude, nimetades juhtunut „katastroofiks“, mis Helmi ja Hugo „õitsva
majapidamise ära hävitas ja neid endeid mitmeks aastaks lahutas“. Ann
teadis, et see uudis jõudis siiski Alvrele, sest Helmi oli sellest talle
kirjutanud. Oma kirjas aga väitis Ann, et tema poleks sellest kodustele
kirjutanud. Kuid siingi näeb Ann Rips võimalust Nõukogude võimu
kaitsta. Ühtlasi ilmneb, et muutustega toimetulekuks peab olema
kannatlik.

*See on nüüd nõukogude riigi harilik asi, eraomanduse tunnet
tahetavad inimestel ära hävitada aga küll peab kannatust
olema, kui see lugu kätte tuleb. (24.02.1935)*

Ühelt poolt tundub, et Ann murdus – ta tuli kodukülalt ära mõneti
raske töö, mõneti keeruliste asjaolude tõttu. Hoolimata positiivsest
suhtumisest Nõukogude võimu ettevõtmistesse ei pääsenud ka Ann
argielus võimu üha tugevnevast survest. Kuid ta on jätkuvalt positiivne:
kuigi Helmi ja Hugo oma koju tagasi ei lähe (nii ta kirjutab, ehkki see
polnudki võimalik, sest kodu oli riigistatud), usub ta, et peagi saavad

Hugo ja Helmi taas koos elama hakata (vältides jälle vangistusega seotud retoorikat). (24.02.1935)

Ann Rips suri 1937. aasta oktoobris. Ta jõudis ära oodata väimehe vabanemise 1937. aasta märtsis, kuid ei saanud iialgi teada, et Hugo Roll aresteeriti uuesti 1938. aasta veebruaris ja ilmselt lasti maha sama aasta lõpus. (Жертвы политического террора в СССР)

Kokkuvõte

Ann Ripsi õigustused Nõukogude võimu poliitikale võisid tuleneda ühelt poolt tema iseloomust. Ta kohanes igas olukorras, leides raskematel hetkedel tuge religioonist. Teisalt võisid tema hoiakuid (just sõnastuslikus mõttes) mõjutada just õdede ja vendadega peetud arutelud poliitika üle. Näib, et selles vallas ei hoidnud kumbki pool end eriti tagasi ja Eesti sugulaste negatiivne hoiak Nõukogude võimu suhtes võis omakorda võimendada Anne vajadust seda õigustada. Kolmandaks võib tema seisukohti Nõukogude võimu kaitseks tõlgendada ka kui osa tema migratsiooniloost – ta oli leppinud oma valikuga lahkuda kodukülalt Eestis, et asuda elama Venemaal asunike külla. Ann Rips kohanes Knjazevos Estonias, see sai tema koduks keerulistest poliitilistest muutustest hoolimata. Tema migratsioonilugu on ühtlasi õnnestumise lugu, vähemalt nii püüdis ta oma õdesid ja vendi, aga võib-olla ka iseennast veenda. Kas võimukiitust võis tingida ka tsensuur, teadmine, et võimuorganid kontrollivad kirju? Otseselt see ei ilmne, kuid kujundlik kõne, hoiatused jms viitavad ka sellele võimalusele. Ent kui võrrelda Ann Ripsi kirju tema tütre Helmi Rolli omadega, mis on võimu suhtes kriitilised, võib eeldada, et tsensuur, kontrolliohu tunnetamine ei olnud siiski Nõukogude võimu kiitmise põhjuseks.

Neis erakirjades on märkimisväärselt palju teavet poliitiliste muutuste kohta. Vähe sellest, et Ann Rips elas nende muutuste keskel, ta arutles ka järjepidevalt toimuva üle, proovides seda mõista ja mõtestada. Kõige selle juures tuleb esile tema leplikkus ja usaldus, mis rajanes religioosel ilmavaatel, kuid nähtavale tuleb ka tema tulevikku vaatav eluhoiak. Näib, et üks domineerivaid tundeid on lootus. Ta uskus ikka ja jälle, et elu läheb paremaks. Kuidas tegelikult läks, seda Ann enam ei näinud. Ta ei adunud, et Nõukogude võimu majanduspoliitika oli inimese vastu suunatud. Ta väitis, et „nad tahtvat eraomanduse tunnet inimestest ära kaotada“: seega oli valitsuse tegevus tema arvates suunatud teatud tunde, mitte inimese vastu. Tema lapselaps, kes isa surma asjaolusid taga ajas, enam kindlasti nii ei mõelnud (Roll 1988). Ann Rips ei maini ka inimeste vangistamist ega vara konfiskeerimist

(„oma koju nad elama enam ei lähe, aga varsti saavad nad jälle koos elama hakata“). Kas tema hoiakut saab tõlgendada riigitruudusega või hoopis hirmuga võimu ees? Ilmselt on siin paljude tegurite koosmõju. Hirmu kõrval tuleb arvesse kindlasti veel häbi: poliitilise vangistuse teema oli veel võõras ja nii kangastus see talle pigem inimliku eksimuse kui riigi terrorina. Aastaid hiljem oli olukord sootuks teine, kui tema lapselaps leidis oma isa terroriohvrite nimestikust: nii on avalikult ja ametlikult tunnistanud, et tegemist on poliitilise aktiga inimese (mitte tunde) vastu. Kirjade analüüsist võib järeldada, et sündmuse toimumise ajal tajuti enam inimestevahelisi suhteid ja muutusedki ilmsesid ennekoike nende suhete teisenemises. Sellest johtub ka ettekujutus, et süüdistused lähtusid mõne oma küla inimese kaebusest. Tagasivaatavalt tuleb aga enam esile võimu vägivald inimese vastu. See rajaneb omakorda meie tänapäevastel teadmistel sündmuste tagajärgedest, mis Ann Ripsile ju teada olla ei saanud.

TIIU JAAGO (PhD) on Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule kaasprofessor. Tema peamisteks uurimisaladeks on eesti vanem rahvalaul (laulu kujundikeel; laulutraditsiooni sotsiaalne taust); pärimuslik ajalugu (suguvõsa- ja pereajalugu; minevikust jutustamise tunnusjooned; kodu ja rändega seotud lood; pärimusliku ajaloo, piiri- ja traumateooria võimaluste kombineerimine minevikupiltide uurimisel); eesti rahvaluuleteaduse kujunemine (rahvaluule õpetamine Tartu Ülikoolis).

Allikad

Arhiiviallikad

EKM EKLA – Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv:

EKLA.191.M3:12. – Aarne Vinkel. Mälestusi Andres Alverist, rahvuslikust liikumisest ja Treffneri gümnaasiumist. Jutustanud Juhan ja Martin Alver. 1958.

EKLA.235.M33:2 – A. Alver [Hans/Ants Alver]. Knäsewo Estonia eesti asundus, d-ta [koostatud ajavahemikus 1912–1914]. EKLA.B 3485 – Samuel Sommer Eesti asunduste kirjeldamise kawa. 1909.

EKM ERA – Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv:

EFA (Eesti folklooriarhiivi rahvaluulekogu), Jaago 43 – Ann Ripsi kirjad Knjazevo Estoniast (1912–1935), Ann Ripsi tütarde Aliide Ripsi ja

Helmi Rolli kirjad Venemaalt. Endiste Knjazevo Estonia elanike kirjad Ann Ripsi tütrele Helmi Rollile pärast tema Eestisse naasmist. Vambola Rolli käsikirjaline uurimus Knjazevo Estonia elanike kohta.

RA – Rahvusarhiiv:

EAA.1288.1.258 – EELK Tarvastu kogodus. Sündinute ja ristitute nimestik 1864–1875.

ERA.36.2.462 – Moskva Kontroll-Opteerimise Komisjon, optantide isiklikud toimikud. Hans Alver.

RA ERA.36.2.15412 – Moskva Kontroll-Opteerimise Komisjon, optantide isiklikud toimikud. Ann Rips.

Autori valduses olevad käsikirjad

Alver = Alverite suguvõsa-ajaloo materjalid, koostanud Juhan Alver (1939), Martin Alver (1986), Vambola Roll (2002) ja Kalev Jaago (2019).

Roll, Emilie. 1959. Mälestused. Mälestusi vanematest, esivanematest ning elust-olust. Puka.

Roll, Helmi kirjad Vambola Rollile. (1963–1979).

Roll, Vambola. 1988. Märkmed reisist Knjazevo Estoniasse juulis 1988. aastal.

Roll d-ta = Roll, Vambola. Märkmed.

Internetiallikad

Жертвы политического террора в СССР.
<http://lists.memo.ru> (viimati külastatud 5. veebruar 2025).

Kirjandus

Alver, Juhan. 1939. *Alver'ite suguvõsa kroonika*. Tallinn: J. Alver.

Andresen, Lembit. 1985. *Eesti kooli vanem ajalugu*. Tallinn: Valgus.

Esse, Liisi. 2015. Suure sõja mäletamine. Kirjad, päevikud ja mälestused eestlaste sõjakogemuse avajana. – Tõnu Tannberg (toim). *Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast*. Tartu: Rahvusarhiiv, 21–29.

Hurt, Jakob. 1989 [1871]. Mis lugu rahva mälestustest pidada. – Jakob Hurt. *Mida rahvamälestustest pidada*. Artiklite kogumik, koost Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, 9–25.

Jaago, Tiiu. 2014. Rahvaluule, ajalugu ja „pärimuslik ajalugu“. – *Keel ja Kirjandus* 8–9: 418–435. <https://doi.org/10.54013/kk679a2>.

Jaago, Tiiu. 2018. Elulugu folkloristlikust vaatepunktist. – *Mäetagused* 71: 5–24. <https://doi.org/10.7592/MT71.jaago1>.

Jaago, Tiiu. 2019. Laulik tekstikesksetes regilaulu-uurimustes. – *Keel ja Kirjandus* 8–9: 704–721. <https://doi.org/10.54013/kk742a11>.

Jürgenson, Aivar. 2024. Kodumaalt lahkumise põhjuste kajastumisest Abhaasia eestlaste rändenarratiivis: kurja mõisniku kuju. – *Mäetagused* 88: 95–120. <https://doi.org/10.7592/MT2024.88.jyrgenson>.

- Jürgenson, Aivar. 2025. Kolonisatsioon ja koha-nimed. – *Keel ja Kirjandus* 4: 291–310. <https://doi.org/10.54013/kk808a2>.
- Jürgenson, Aivar; Kaja Kumer-Haukanõmm; Astrid Tuisk. 2011. Vabatahtlik ja sunniviisiline ränne Eesti migratsiooniloos. – *Acta Historica Tallinnensia* 17: 3–15. <https://doi.org/10.3176/hist.2011.2.01>.
- Kalkun, Andreas. 2015. „Rohgem ei tiija mina teile kirjuda“. Kirjavormelid ning peresuhete kajastused Jakob Ploomi sõjakirjades. – Mirjam Hinrikus, Ave Mattheus (koost ja toim). *Esimene maailmasõda eesti kultuuris*. Tallinna Ülikooli Eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 17. Tallinn: Tallinna Ülikool, 116–144.
- Kand, Mart. 1994. *Jakob Lukats. Väljarände tegelane ja uurija*. Diplomitöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, ajaloo osakond, lähiajaloo õppetool. <https://hdl.handle.net/10062/102645> (viimati vaadatud 5. mai 2025).
- Kikas, Katre. 2024. *Moderniseerumine rahvaliku kirjalikkuse peeglis: 19. sajandi lõpu rahvaluulekogujad arhiivi ja avalikkuse äärealal*. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensiss 39. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <https://hdl.handle.net/10062/102007> (viimati vaadatud 30. jaanuar 2025).
- Korb, Anu. 2000. Ajalugu ja pärimus: Siberi eestlaste jutud oma esivanematest. – *Mäetagused* 15: 1–12. <https://doi.org/10.7592/MT2000.15.korb>.
- Korb, Anu. 2018. Folkloor ja eluloolisus Venemaa eestlaste mälestustes. – *Mäetagused* 71: 55–88. <https://doi.org/10.7592/MT2018.71.korb>.
- Kulu, Hill. 1992. *Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest*. Tartu: Tartu Ülikool, majandusgeograafia kateeder. <http://hdl.handle.net/10062/53473> (viimati vaadatud 4. veebruar 2025).
- Lyons, Martyn. 2010 [online 2016]. A new history from below? The writing culture of ordinary people in Europe. – *History Australia* 7 (3): 59.1–59.9. <https://doi.org/10.2104/ha100059>.
- Lyons, Martyn. 2013. *The Writing Culture of Ordinary People in Europe, c. 1860–1920*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Must, Aadu. 2023. *Eesti ja eestlaste ajaloo allikad Vene arhiivis. Venemaa ajalooarhiiv (1801–1917)*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus ja Rahvusarhiiv.
- Nigol, August. 1918. *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal*. Tartu: Postimees.
- Oras, Janika. 2008. *Viie 20. sajandi naise regilaulu-maailm. Arhiivitektid, kogemused ja mälestused*. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 27. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teadus-kirjastus.
- Raag, Raimo. 1998. Pilguheit Venemaa eesti asunduste kujunemisele. – Astrid Tuisk (toim). *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 15–33.
- Rahi, Aigi; Piret Jõgisuu. 1998. Eesti sõdurite kirjad Esimesest maailmasõjast. – *Ajalooline Ajakiri* 2 (101): 29–48.
- Rosenberg, Tiit. 1998. Eestlaste väljaränne 19. sajandil – 20. sajandi algul: taust ja võrdlusjooni naabritega. – Astrid Tuisk (toim). *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum: 34–59.
- Stanley, Liz. 2004. The Epistolarium: On Theorizing Letter and Correspondences. – *Auto/Biography* 12: 201–235. <https://doi.org/10.1191/0967550704abo140a>.
- Tannberg, Tõnu (koost). 2015. *Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast*. Tartu: Rahvusarhiiv.
- Tuisk, Astrid. 2011. Olli orja sääl koskil ... Orja- ja vabadusetemaatika Siberi eestlaste väljarändamisjuttudes. – *Acta Historica Tallinnensia* 17: 55–71. <https://doi.org/10.3176/hist.2011.2.04>.
- Wene riigist. – *Postimees* (217), 23.09.1917.
- Viidebaum, Richard (= Viidalepp, Richard). 1934. Jakob Hurda kaastöolistest. – *Eesti Rahva Muuseum. XXV aastat*. Tartu, 231–254.